

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

в освітній системі та як важлива складова дитячого розвитку та навчання. Це демократична, гнучка система, що має достатню кількість закладів підтримки, опіки та захисту дітей, кваліфіковані кадри, диференціацію оплати батьками наданих дитячими установами послуг.

Високорозвинена система захисту і опіки дітей обумовила зміни у моделях сім'ї та гендерних ролях, що почали з'являтися з 70-х років. Більшість дітей у Швеції сьогодні виховуються батьками, які однаковою мірою поділяють відповідальність за підтримку сім'ї та піклування про дітей.

Упродовж останніх трьох десятиліть захист і підтримка дітей стали пріоритетною складовою

шведського суспільного життя. Реформи у цій сфері одержали активну парламентську підтримку, що дозволило успішно здійснювати соціальну політику, започатковану ще у 70-х роках XX століття.

1. Василюк А. та інші. *Сучасні освітні системи*. – Ніжин, 2002. – 139 с.

2. Кремень В.Г. *Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати*. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.

3. Сухорський С. *Освіта закордоння*. – Львів: "Основа", 1995. – 38 с.

4. *Childcare in Sweden // Fact Sheets on Sweden* / www.si.se

5. *Higher Education in Sweden // www.sweden.se*

Ніна Гордієнко, кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

У статті розкрито сутність поняття "виховний потенціал сім'ї", основні проблеми, що гальмують реалізацію сучасною українською сім'єю її виховного потенціалу. Обґрунтовується значення сім'ї у процесі розвитку і соціалізації особистості, окреслюється коло завдань, розв'язання яких сприятиме підвищенню виховного потенціалу сім'ї в сучасних умовах.

Постановка проблеми. Сучасна сім'я та її проблеми виступають об'єктом пильної уваги багатьох наук – психології, педагогіки, соціології, демографії, економіки. Фахівці вивчають гендерні аспекти сім'ї і шлюбу, динаміку емоційних відносин у шлюбі, причини виникнення конфліктів, самотності в сім'ї, вплив соціально-економічних умов на її життєдіяльність, особливості сімейного виховання тощо.

Метою даної статті є спроба окреслити проблеми і перспективи реалізації сім'єю виховного потенціалу в умовах сьогодення. Такий підхід дозволяє, на наш погляд, представити кожному сім'ю і як підсистему суспільства, залежну від різних соціально-економічних умов держави та її політики стосовно сім'ї і дитинства, і як окрему педагогічну систему, компонентами якої є батьки та діти на рівні їхньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Сім'я завжди виступає одним з основних чинників формування особистості і долі людини. Жодна з психологічних та педагогічних шкіл не заперечує важливої ролі

первинної соціалізації, дитячих вражень та переживань у житті особи, які набуваються саме у сім'ї. Мабуть, не випадково, за даними останніх опитувань, серед населення України переважає думка, що найбільший вплив на формування особистості дитини справляє сім'я (34 % опитаних – проти 2%, які надають перевагу школі, і 39% опитаних, які, окрім сім'ї, враховують школу, однолітків, книжки та засоби масової інформації) [4]. Більше того, дослідженнями українських фахівців встановлено, що в Україні 90 – 97 % неповнолітніх правопорушників – вихідці із неблагополучних сімей. Кожна п'ята дитина, хвора на невроз, перенесла розлуку з батьками, 60% відстаючих учнів виховуються у родинах без батька, 80% – у сім'ях з нездоровою моральною атмосферою [6]. Отже, від соціального клімату в сучасній сім'ї, духовного й фізичного становлення у ній дітей значною мірою залежить успішність процесів розвитку і соціалізації особистості.

Виступаючи моделлю конкретного історичного періоду розвитку суспільства, сім'я відображає

його економічні, моральні й духовні суперечності і цінності. Характер, масштаби та суперечності трансформаційних процесів складного періоду 1990-х років негативно позначилися на становищі української сім'ї, яка опинилася на грані кризи і значною мірою втратила здатність виконувати свої основні функції, передусім виховання дітей. Наслідки цих процесів, сучасні економічні перетворення, демографічні проблеми, криза в політиці і культурі відбиваються на життєдіяльності сім'ї, зокрема, поглиблюють її дезорганізацію. Свідченням тому є прогресуюча тенденція безупинного зростання бездоглядних та безпритульних дітей, різних проявів девіантної поведінки у підлітковому та молодіжному середовищі, кількості неблагополучних сімей та поява такого нового соціального феномену, як дистантні сім'ї сучасних трудових емігрантів. Більшість спеціалістів приходять до сумного висновку: ми починаємо розплачуватися за індустріальну цивілізацію, вплив якої веде до погіршення звичаїв і людських стосунків [5, 200].

Сім'я як явище є найвищою організаційною, суспільною, моральною і духовною цінністю для усіх людей. "Вона є тим щасливим вибором, яке людство зробило в процесі своєї еволюції, і одночасно є тією найвищою Цінністю, якій своїм народженням, своїм життям і вихованням має завдячувати кожна людина. Виховання дитини без сім'ї без батьків стає збідненим, яких би висот не сягнула ця людина в майбутньому" [3, 28].

На становлення особистості в родинному оточенні впливають різноманітні фактори як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, які в своїй сукупності та інтегрованій єдності формують виховний потенціал сім'ї [1, 4]. Соціально-економічні, політичні та культурні умови існування суспільства, діяльність навчально-виховних закладів різного рівня, засобів масової комунікації становлять зовнішні фактори виховного потенціалу сім'ї. Виховні можливості сім'ї зумовлені і такими чинниками, які слід віднести до внутрішніх факторів, як готовність батьків до виховання дитини, рівень їх загальної педагогічної культури, характер взаємостосунків у сім'ї та рівень взаємоузгодженості батьків у питаннях виховання. Важливою складовою внутрішніх факторів виховного потенціалу виступають також індивідуальні особливості батьків – їх темперамент, моральні якості, комунікативні здібності, стан здоров'я, вік, загальний та власний досвід виховання дітей, ціннісні орієнтації та їх ієрархія, тип та структура сім'ї, які значною мірою позначаються на особливостях виховання у родинному оточенні.

Визнаючи людину як найвищу цінність суспільства, необхідно водночас розглядати соціально-економічні, психолого-педагогічні та демографічні умови, в яких перебуває сучасна сім'я і, як результат, – відбувається процес виховання, первинна соціалізація підростаючої особистості.

Соціально-економічні перетворення, які значною мірою позначилися на матеріальному добробуті сімей, змінюють умови їх життєдіяльності і суттєво впливають на процес виховання дітей у родині. Становлення ринкової економіки змінило джерела забезпечення дітей. Відповідальність за їх утримання і виховання зараз покладено значно більшою мірою на батьків, аніж на державу, як це було раніше. Зростає роль сім'ї у вихованні, лікуванні, здобутті освіти.

Матеріальні негаразди особливо відчутні в сьогоденних умовах, коли практично відсутні безкоштовні форми виховної роботи з дітьми, гуртки та спортивні секції, і навіть шкільні гуртки та факультативи фактично працюють на платній основі.

Гострою проблемою останніх років залишається охоплення дітей дошкільними навчальними закладами, що обумовлено одразу декількома факторами. Це і наслідок зменшення абсолютної чисельності дітей відповідної вікової категорії, і зміна логічних настанов батьків щодо необхідності отримання дітьми дошкільної освіти, обумовлена значною мірою обмеженими можливостями працевлаштування матерів та скрутним матеріальним становищем.

Отже, погіршення матеріального добробуту переважної більшості населення України не могло не позначитись на становищі дітей та умовах їх виховання. Матеріальні нестатки викликають напруженість в сімейних стосунках та обмеження витрат на виховання і навчання дітей, провокують батьків на пошук додаткового заробітку, наслідком чого є зменшення резерву вільного часу, необхідного для занять і спілкування з дітьми.

Зазначені тенденції дуже тісно корелюють із психолого-педагогічними умовами сучасного сімейного виховання.

Сім'я впливає на людину протягом усього її життя. Але особливо велика її роль на початку життєвого шляху. Саме в цей період закладаються моральні і психічні основи особистості, відбувається прилучення дитини до світу соціальних цінностей і відносин. Разом з тим кожен етап соціально-економічного, суспільного, політичного, морального і духовного розвитку сім'ї безпосередньо впливає на формування життєвих

цінностей сім'ї – її інтереси, потреби і мотиви, матеріальні і духовні запити, на основі яких вона вибудовує певну модель життя, здійснює сучасну і проектує свою майбутню діяльність.

Сімейне виховання здійснюється комплексно. Його найважливішими ознаками є зміст і форма, а результатом – сама дитина, рівень її вихованості, адаптованості до самостійного життя у суспільстві, до ретрансляції цінностей майбутнім поколінням.

Історичний досвід розвитку української родини засвідчує її духовну міць. Цінності порядного сім'янина в Україні зазвичай жилися родинними міжпоколінними традиціями: культом роду і матері, честі роду, родинної злагоди, збереження родинних реліквій, родинної солідарності, любові й пошани до батьків, їхньої культури, піклування батьків про дітей, гостинності тощо. Однак, як результат перебудованих процесів державотворення посткомуністичного періоду, сучасна сім'я втратила соціальний орієнтир щодо виховного ідеалу [1, 47 – 48].

Зміни, що відбуваються нині в суспільстві, з одного боку, сприяють саморозкриттю, самовизначенню і самоствердженню людини, з іншого – виявили дефіцит добра і милосердя в стосунках між людьми, в тому числі між членами родини, труднощі сімейного виховання, зокрема педагогічні проблеми, в основі яких – недостатньо сформований рівень педагогічної культури батьків.

Сучасна психолого-педагогічна ситуація у сімейному вихованні характеризується суперечливими умовами формування у молоді інтересів, ціннісних орієнтацій, ставлення до суспільства, сім'ї та батьків. У батьків, особливо молодих сімей, змінюється зміст виховання, стиль стосунків між дітьми і батьками, пріоритети, яким батьки надають перевагу у вихованні, погляди на формування особистісних якостей своїх дітей.

Отже, зміни в усіх сферах життєдіяльності людини і суспільства на сучасному етапі розбудови України позначаються на характері і структурі ціннісних орієнтацій сімей і їх окремих членів. Продовжується зміна ідеалів, систем цінностей; формуються нові цінності, в основі утворення яких лежить подальше розшарування суспільства як за матеріальним становищем, так і за характером та спрямованістю духовної культури. Це дає підстави стверджувати, що система ціннісних орієнтацій сучасного сімейного життя відповідає загальній соціокультурній ситуації. Провідним фактором вибору їх змісту залишається характер потреб і мотивів. Особливістю мотиваційної сфери сучасних молодих сімей виступає домінування потреб, які відображають їх

прагнення до самоствердження у різних сферах життєдіяльності та пошук шляхів пристосування до нових форм існування. Але, поряд із цим, за даними Українського інституту соціальних досліджень, існує стійка позитивна тенденція щодо виокремлення серед основних функцій народження та виховання дітей як першочергової [7]. Незважаючи на це, демографічна ситуація сьогодні в Україні визначається як кризова, її наслідком є депопуляція населення, розміри якої за останні роки неухильно зростають. Народжуваність в Україні знизилася до рівня, який не забезпечує простого відтворення поколінь. Викликає тривогу в суспільстві те, що нині сімей з однією дитиною – 26%, а з двома – 14%, із трьома – усього 2%, а з чотирма і більше – менше 1%. У цілому 42,5% населення України мають дітей до 18 років [3, 31].

Мусимо констатувати: у нашій країні втрачено традиції багатодітності. Все більше сімей обмежуються народженням лише однієї дитини.

Зменшення кількості дітей у родині негативно позначається не тільки на розв'язанні демографічної проблеми в масштабах країни, а й на дефіциті спілкування в сім'ї і навіть на майбутньому матеріальному благополуччі. Демографічні фактори впливають і на соціалізацію дітей у родині, адже пізнавальний процес обмежується кількістю учасників спілкування, зменшенням різноманітних видів діяльності дитини, можливим зниженням її активності та інтересів, проявами егоцентризму.

Висновки. Отже, сьогодні перед сім'єю (особливо перед молоддю) стоять особливо гострі проблеми матеріально-економічного характеру. Невизначеність майбутнього, незайнятість у сфері суспільного виробництва, нестабільність заробітків, невідповідність до сімейного життя та виживання у таких умовах негативно позначаються не лише на демографічній ситуації в Україні, а й на внутрішніх процесах, характері взаємостосунків членів сім'ї, сім'ї з навколишнім середовищем і, як наслідок, – вихованні дітей.

Не викликає сумніву, що сім'я потребує допомоги з боку держави. Увага суспільства до сім'ї повинна проявлятися у розширенні різних форм державної соціальної допомоги, поширенні необхідних психолого-педагогічних знань та можливостей сімейної консультативної допомоги, підвищенні педагогічної культури батьків. Особливої підтримки в умовах сьогодення потребує молода сім'я, якій бракує знань, досвіду і у більшості випадків – задовільних матеріальних умов. Найбільша інвестиція, яку може зробити

ВПЛИВ ЗМІСТУ УКРАЇНСЬКИХ ЧИТАНОК ГАЛИЧИНИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА (1919 – 1939 рр.)

держава у своє майбутнє, – це підтримати і зберегти сім'ю як найпершу і найважливішу виховну систему.

1. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 144 с.

2. Зайцева З.Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини // Соціальна підтримка молододі сім'ї. – К.: Академпрес, 1994. – С. 68 – 72.

3. Консультування сім'ї: методичні поради для консультування батьків. – Частина 2/Заред.

В.Г. Постового. – К.: ДЦССМ, 2003. – 303 с.

4. Опитування “Дня” в Інтернеті // День. – 2002. – 31 серпня.

5. Подласый И. П. Педагогика: Новый курс: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн.2: Процесс воспитания. – С 199 – 234.

6. Про становище сімей в Україні (довідь). Держкомітет у справах сім'ї та молоді. Український інститут соціальних досліджень. – К., 1999. – 229 с.

7. Соціальна робота з молододію сім'єю. Збірник теоретичних та методичних матеріалів для працівників соціальних служб для молоді. Випуск II. – К.: АЛД., 1995. – 100 с.

Галина Лемко, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри соціальної педагогіки
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ

ВПЛИВ ЗМІСТУ УКРАЇНСЬКИХ ЧИТАНОК ГАЛИЧИНИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА (1919 – 1939 рр.)

У статті проаналізовано українські читанки міжвоєнного періоду, які існували у Галичині та розкрито вплив їх змісту на формування особистості школяра. На основі вивчення змісту українських підручників для початкових шкіл Галичини у 1919 – 1939 рр. встановлено, що вивчення творів сприяло вихованню патріотизму, гуманності, любові, доброти, милосердя, справедливості, чесності, порядності, трудолюбства, поваги до рідних, шанобливого ставлення до людей тощо.

Постановка проблеми. Зміст навчання в українській школі покликаний формувати у дітей почуття патріотизму, громадянськості, державницької ідеології, гуманності, співчуття, розуміння, толерантності, совісті, честі, любові, дружби як ціннісних орієнтацій, що мають бути втіленими в життя, в норми поведінки. Так записано у Державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ століття), у такому напрямі намагаються працювати педагоги, вчителі, вихователі. Тому одне з головних завдань виховання полягає у тому, щоб діти від народження засвоювали духовно-моральні цінності свого народу і щоб саме вони й ставали такими типовими його представниками, спадкоємцями і наступниками. А засобами засвоєння є рідна мова, матеріальна й духовна культура, мистецтво, фольклор, система українознавчих знань, історичний досвід народу і нинішній спосіб організації її життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній педагогічній літературі існує ряд напрацювань щодо змісту українських підручників та його впливу на формування особистості дитини (В. Вихрущ, Т. Завгородня, Я. Кодлюк, Г. Розлуцька, І. Стражникова, О. Фізеші, Н. Чаграк, М. Чепіль та ін.).

Метою статті є розкриття впливу змісту українських читанок Галичини на формування особистості школяра у міжвоєнний період.

Виклад основного матеріалу. За висловом В. Сухомлинського, книжка – “то азбука культури, перша сходинка мудрості, перші двері до світу людяності” [10, 172]. Для учнів початкових класів такими книжками є букварі і читанки.

В усі періоди існування нашої держави значну увагу викликало питання створення навчальної літератури. Особливо загострилась проблема укладання українських підручників для початкових шкіл Галичини в період міжвоєнної